

Vikingarnas idrottande - finns spåren kvar?

CD uppsats i arkeologi ARK341 2005

av Johan Wieden

Handledare Deborah Olausson

Abstract

Syftet med uppsatsen är att genom de arkeologiska källorna visa att historierna om vikingens idrottande har en materiell grund och inte enbart en skriftlig. Materialet består av skriftliga källor som exempelvis *Egil Skallagrimsons saga* och *Grettes saga* samt arkeologiska fynd från Skåne påträffade mellan åren 1960-2000. Slutsatsen är att en del av vikingarnas idrottande har lämnat spår efter sig i det arkeologiska materialet.

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	<i>Vad är idrott?</i>	1
1.2	<i>Syfte och målsättning</i>	1
1.3	<i>Frågeställning</i>	1
1.4	<i>Metod och material</i>	2
1.5	<i>Forskningshistorik</i>	3
1.6	<i>Källkritik</i>	4
2	Vikingarnas idrottsliv - enligt de skriftliga källorna	7
2.1	<i>Vem idrottade?</i>	8
3	Idrotterna	10
3.1	<i>Förväntade spår i det arkeologiska materialet</i>	11
3.2	<i>Brädspel</i>	11
3.2.1	<i>Hnefatafel</i>	12
3.3	<i>Bågskytte</i>	13
3.3.1	<i>Pilspetsar</i>	13
3.4	<i>Fäktning</i>	14
3.5	<i>Knattleikr</i>	15
3.6	<i>Skidåkning</i>	17
3.7	<i>Skridskoåkning</i>	18
3.7.1	<i>Islägggar</i>	19
3.8	<i>Spjutkastning</i>	19
3.9	<i>Ridning</i>	20
3.10	<i>Status - vem var idrotterna till för?</i>	20
4	Undersökningar och analyser	22
4.1	<i>Undersökning Brädspel</i>	22
4.1.1	<i>Analys</i>	23
4.2	<i>Undersökning Bågskytte</i>	23
4.2.1	<i>Analys</i>	24
4.3	<i>Undersökning Fäktning</i>	24

4.3.1	<i>Analys</i>	25
4.4	<i>Undersökning Knattleikr</i>	25
4.4.1	<i>Analys</i>	25
4.5	<i>Undersökning Skidåkning</i>	26
4.5.1	<i>Analys</i>	26
4.6	<i>Undersökning Skridskoåkning</i>	26
4.6.1	<i>Analys</i>	27
4.7	<i>Undersökning Spjutkastning</i>	27
4.7.1	<i>Analys</i>	27
4.8	<i>Undersökning Ridning</i>	28
4.8.1	<i>Analys</i>	28
5	Undersökning Status - vem var idrotten till för?	28
5.1	<i>Analys</i>	29
6	Slutsats	30
7	Sammanfattning	32
	Litteraturförteckning/ Internetsökningar	34

1 Inledning

Ett stort intresse för mig är idrott, framförallt idrott med kampinriktning. Ett annat intresse är arkeologi och historia, därav så föll det sig ganska naturligt för mig när det var dags att skriva

CD uppsats vilket ämne det var som gällde. Det känns både kul och spännande att få kombinera mina intressen och se vad dessa kan bidra med i min undersökning.

Att det blev just vikingatiden som fick stå som föremål för min undersökande uppsats känns väldigt rätt med tanke på att de manliga vikingarna är beryktade kämpar och kraftkarlar. De historiska källorna ger prov på många rika berättelser om vikingarnas idrottande, vilket var en förutsättning för att min uppsats kom att handla om just vikingarnas idrottande. Nu återstår det att se om åtminstone några av idrotternas befintlighet kan styrkas i det arkeologiska materialet.

1.1 Vad är idrott?

Ordet "idrott" hade, under vikingatiden, en något mer mångfacetterad innebörd än idag. "Idrott" kan sägas ha varit ett samlingsnamn för många olika färdigheter, såväl fysiska som andliga. Dessa kunde vara alltifrån vapenfärdigheter till skaldekonst (Enoksen 2004 s52). Därav så räknas även brädspelen som idrott (se sid.11).

Idrott, lek och spel är tre vanligt förekommande ord i de olika utdragen ur de historiska källorna. Jag slog upp orden idrott och lek på SAOBs hemsida och där står det om idrott att det betyder verksamhet, sysselsättning, konst, talang, kroppslig och andlig färdighet. Lek har betydelsen sysselsättning utan egentligt allvarligt praktiskt ändamål och avsedd att bereda nöje och förströelse (<http://g3.språkdata.gv.se/saob>).

1.2 Syfte och målsättning

Mitt syfte med uppsatsen är att bekräfta det vikingatida idrottandet utifrån de skriftliga källorna och det arkeologiska materialet. Ett andra syfte med uppsatsen är att diskutera idrottens status och vem som idrottade. Målsättningen är att hitta spår för att belägga en del av de idrotter som utövades.

1.3 Frågeställning

Min huvudsakliga frågeställning är densamma som uppsatsens titel, det vill säga, vikingatida

idrott, finns spåren kvar? Tanken är att utifrån de skriftliga källorna leta efter spår i det arkeologiska materialet för att se om man än idag kan finna bevis för vikingarnas idrottsintresse och dessutom finna fynd som i viss mån kan bekräfta de bilder som ges i de historiska källorna. En annan fråga som jag vill diskutera och försöka besvara är vilken status

idrott kan tänkas ha haft. Kan det ha förekommit någon form av skillnad idrotterna sinsemellan vad gäller anseende och status? Kvinnans plats i idrotten kommer också att diskuteras. Den geografiska begränsningen är lagd till Skåne. Denna begränsning har jag valt för att det förekommer bra databaser över detta material.

1.4 Metod och material

En allmän genomgång av beskrivningar av vikingatidens idrott och dess utövare enligt äldre skriftligt material kommer att inleda arbetet och utifrån denna kommer jag att fördjupa mig i ett antal olika idrotter/spel för att se vilka spår dessa kan ha lämnat efter sig i det arkeologiska materialet. Skriftliga och arkeologiska källor kommer att undersökas och jämföras med varandra för att nå ett så bra resultat som möjligt.

Det skriftliga materialet består av vikingatida sagor och berättelser, såsom exempelvis Egil Skallagrimssons saga, Snorres Edda och Njals saga. Dessa finns delvis tolkade och återgivna i *Vikingarnas stridskonst* (Enoksen 2004) och *Vikingarnas vilda lekar* (Wahlqvist 1978).

Det arkeologiska materialet finner jag i katalogen "Järnåldersundersökningar i Sydsverige" (Jacobsson 2000) av Bengt Jacobsson och i databasen "Järnåldersundersökningar i Skåne" (Tegnér 2005). Dessa två källor till arkeologiska fynd innehåller både boplatser och gravmaterial från Skåne och Sydsverige vad gäller utgrävningar gjorda mellan 1960-2000 talet. Fynden jag söker bör hamna inom ramen för vikingatidens tidsålder, 800-1000 e.Kr. Antalet poster som rör Skåne i respektive källa är 211 och 710 poster.

Jag har även varit på Lunds historiska museums magasin och tittat på delar av det arkeologiska materialet för att dels kunna avgöra vilket material en del föremål är tillverkade av samt bestämma en del av föremålens funktion och form.

Då jag sökte efter fynd som skulle kunna matcha respektive idrott gjorde jag en tabell (se tabell 2) över alla de olika idrotterna som skulle ha utövats av vikingarna, enligt de skriftliga

2

källorna. I denna tabell skrev jag ner vilka tänkbara spår som kan tänkas finnas kvar än idag och som det därför finns mening att söka efter.

Sökord:

skidor

skridskor

ispik

isläggar	tärningar	spelbräden
spelpjäser	spelbrickor	schackpjäser
svärd	bollor	slagträ
spjut	spjutspetsar	pilbåge
pilar	pilspetsar	koger
svärdskida	hjälmor	rustningar
sköldar	stavar	stigbygel
sadel	hästsko	betslar/betsel
sporrar		

Tabell 1: De sökord som använts i undersökningarna.

1.5 Forskningshistorik

Inledning

Till skillnad från grekernas och romarnas idrottande saknas någon liknande undersökning över idrotten under vikingatiden. Historiska källor finns, men de arkeologiska källorna är mitt arbete att söka efter.

Idrott och lek

Någon tidigare arkeologisk undersökning av vikingatida idrott finns mig veterligen inte. Däremot har ett antal författare analyserat sagorna för att få fram information om vikingarnas idrottande. Lars Magnar Enoksens bok vid namn *Vikingarnas stridskonst* (Enoksen 2004) och den innehåller mycket information om idrott som förberedelse till strid. Enoksens bok och min uppsats snuddar vid varandra en del. Dock har jag en annan utgångspunkt och syfte än honom, Enoksen använder sig främst av historiskt material för att befästa sina teorier och det arkeologiska materialet som han använder rör sig endast om vapen och rustningar. En annan väsentlig skillnad på våra arbeten är att Enoksen koncentrerar sig på idrotten enbart som stridsförberedande träning, medan jag ser på idrotten i största allmänhet och vill belägga dess existens.

Övrig forskning som är så pass uttömmande kring den vikingatida idrotten som Enoksens bok har jag haft svårt att finna. Den enda som helt och hållet behandlar ämnet är Bertil Wahlqvist i sin bok *Vikingarnas vilda lekar* (Wahlqvist 1978). Boken är skriven utifrån tolkningar av äldre texter såsom exempelvis Snorre Sturlusons verk, Egil Skallagrimsons saga, Ibn Fadlans verk, Saxo, Landnama, Kungaspegeln och Olaus Magnus. Dessa är för övrigt mina egentliga

källor när det gäller det historiska materialet, men eftersom Enoksen och Wahlqvist redan har tagit sig besväret att läsa och tolka dessa gamla texter så utgår jag ifrån deras böcker.

Wahlqvist gör noggranna analyser av texterna och skalar verkligen av dem för att kunna tolka dem så bra som möjligt.

Att forskandet och intresset kring idrotten har gått framåt sedan sextioalet kan man konstatera när man läser arkeologen Johannes Brøndsteds, *Vikingarna hemma och i härnad* (Brøndsted 1960). Boken som i övrigt är en, om än något föråldrad sådan, ganska översiktlig beskrivning av vikingarna i allt från deras resor, materiella kultur och till deras vardagsliv så nämns inte deras idrottande en enda gång. Det enda som snuddar vid idrott och lekande är ett kort stycke om brädspel (Brøndsted 1960 s195).

Enligt Catharina Ingelman-Sundberg, historiker och författare, som 2004 gav ut *Boken om vikingarna* (Ingelman-Sundberg 2004 s210-212) berättar om att kvinnan, trots att hon ägnade sig åt många typiska kvinnogöromål, även utövade idrott, precis som männen. Kvinnan var en mångsysslerska, hon skötte hushållet och barnen samtidigt som hon ägnade sig åt brottning, simning, ridning och skidåkning. Dessa uppgifter har Ingelman-Sundberg hämtat från Nestorskrönikan, de arabiska källorna och Adam av Bremen (Ingelman-Sundberg 2004 s212).

1.6 Källkritik

Det finns mycket skrivet i de gamla sagorna och andra källor från den berörda tiden och som väl är så finns detta omskrivet och tolkat i diverse böcker. Vad som måste beaktas är att en tolkning ofta är ur ett subjektivt perspektiv och man bör finna sin egen idé om textens innebörd och inte enbart godta hur den har blivit analyserad av någon annan.

Ett annat problem som även hör ihop med tolkningen är de äldre källornas tillförlitlighet. Många gånger tenderar de att pendla mellan verklighet och dikt, vilket kanske inte är så konstigt då vikingatidens människor tenderade att leva nära sin mytbildning, gudar och hjältar

(Enoksen 2004 s22-27), samt att författaren ibland kanske tyckte om att krydda med sina egna idéer och tycken. En del av de äldre källorna är nedtecknade långt senare med hjälp av den muntliga traditionen som alltid funnits bland människor (Enoksen 2004 s22-27)(Wahlqvist 1978 s19-20). Enligt Wahlqvist ska vi ha en, i alla fall när det gäller Island, viss respekt för muntlig tradition då det än idag på den svenska ostkustens skärgård finns bofasta äldre

innevånare som korrekt kan berätta om ryssarnas härjningar i skärgården för flera hundra år sedan, utan att ha läst ett ord om det (Wahlqvist1978 s19-20).

De två författarna jag huvudsakligen nämner är Enoksen och Wahlqvist och därför bör de också presenteras närmare. Lars Magnar Enoksen är runolog och flitig utövare av den isländska brottningen glima. Andra böcker han tidigare skrivit är bland annat *Vikingarnas egna ord* (Enoksen 2003) och *Runor - historia, tydning, tolkning* (Enoksen 1998). Bertil Wahlqvist är historiker.

Enoksen tar upp den forntida brottningen Glima i ett antal kapitel i sin bok, detta dels för att han själv är en flitig utövare dels för att det är den enda forntida kampidrotten med traditioner kvar i våra dagar, gliman fanns till och med representerad som uppvisningsgren under OS 1912.(www.rf.se) Han använder sig av gliman för att berätta om vikingarnas vardag, stridskonst och känsla för rättvisa (Enoksen 2004 s66-87).

Jag har även använt mig av många olika sagor från vikingatiden och dessa och deras författare presenteras i följande stycken: *Egil Skallagrimsons saga* utspelas från slutet av 800-talet fram till början av 1000-talet och nedtecknades i början av 1200-talet. Egils saga är en av de äldsta isländska släktsagorna och den räknas som synnerligen tillförlitlig. Egil var krigare och skald, och både hans far och farfar var bärsärkar (Enoksen 2004 s30).

Grettir den starkes saga utspelas mellan 900-talet och andra hälften av 1000-talet och den nedtecknades under 1200-talet. Sagan om Grettir räknas inte som alltför historiskt tillförlitlig men är rik på beskrivningar av det dåtida folklivet som har ett stort kulturhistoriskt värde. Grettir själv levde sina första 19 år som fredlös "*skogsgångeman*" (Enoksen 2004 s37).

5

Islänningen Snorre Sturlasson är författare till bland annat *Snorres Edda* och *Heimskringla*. *Snorres Edda* är skriven i början av 1200-talet och den är en lärobok i skaldekonst. Boken citerar och förmedlar en mängd berättelser om de vikingatida gudarna och livet i Valhall. *Heimskringla* är en innehållsrik historiekrönika vilken författades under 1200-talets första hälft. Boken räknas som mycket trovärdig (Enoksen 2004 s39). Andra isländska sagor som har använts är *Eyrbyggjasagan*, *Landnama*, *Hords och Holmsbrödernas saga* och *Faereyingasaga*.

Kungaspegeln skrevs ned i Norge i mitten av 1200-talet, kanske något tidigare. Den berättar om hur konungens hirdmän och köpmän bör uppföra sig. Detta får man lära sig genom en dialog mellan far och son (Enoksen 2004 s43).

Olaus Magnus är författare till *Historia om de nordiska folken*. Boken behandlar många nordiska traditioner. Boken publicerades 1555 i Rom, då Olaus Magnus var landsförvisad från Sverige.

Ibn Fadlan var en arabisk folklivsforskare som var verksam i slutet på 800-talet och 900-talets första hälft. Han beskrev sina iakttagelser av vikingar, som han mötte i Ryssland (Gårdarrike), i en liten handskrift.

Saxo Grammaticus skrev *Gesta Danorum* som berättar om de danska kungarna och deras bedrifter från mytisk tid till 1100-talets slut. Saxo själv kom från en krigarläkt och han berättar detaljerat om krigarnas stridsövningar och kämpalekar (Enoksen 2004 s33-34). *Viga-Glums saga* härstammar från Island och författades troligen under 1200-talets första hälft. Sagan förmedlar bland annat uppgifter om vikingens idrottsutövande och i vilka sammanhang man kunde förvänta sig att få se kämpalekar (Enoksen 2004 s49).

De arkeologiska källor jag använder mig av är Mimmi Tegnér's "*Järnåldersundersökningar i Skåne*" (Tegnér 2005) och Bengt Jacobssons "*Järnåldersundersökningar i Sydsverige*" (Jacobsson 2000). Vad gäller Jacobssons katalog innehåller den endast grävningar utförda av UV syd. Tegnér's katalog baseras på utgrävningar företagna av Malmö kulturmiljö, andra

utgrävningar kan ha gjorts av LUHM och Skånes hembygdsförening.

Är mina arkeologiska källor tillräckliga? Jag förväntar mig att de ska fungera tillfredställande för att svara på min frågeställning. Om mitt källmaterial hade varit än mer heltäckande så hade resultatet givetvis också blivit detsamma, men materialet bör räcka för att svara på mina frågeställningar. Vapenkonsterna är en svår sak att bevisa i det arkeologiska materialet då det är omöjligt att säga om ett svärd eller spjut använts till strid eller träning.

Fungerar mina sökord tillfredställande? Det är viktigt att vara medveten om att jag har varit

tvungen att prova mig fram med olika ord och böjningar för att hitta de fynd jag funnit, jag utgick från ett antal ord som jag ställt upp delvis med hjälp av de skriftliga källorna, Wahlqvist och Enoksen, delvis genom mina egna kunskaper om ämnet. Dessa ord har genom sökningarna sedan ändrats och testats med olika böjningsformer för att nå ett så bra resultat som möjligt.

2 Vikingarnas idrottsliv - enligt de skriftliga källorna

Enligt Enoksen innefattade idrotten under vikingatiden mycket mer än vad den gör idag, den stod för en mängd färdigheter som exempelvis runkunskap, vapenfärdigheter, smideskonst, lek och spel. Vikingens ideal var mångsidighet. Barnen började idrotta tidigt för att få sin fysiska fostran så att de skulle bli hårda och skickliga krigare, idrottandet bar man med sig i hög ålder för att hela tiden hålla sig i bästa fysiska trim. Så lekandet och tränandet hade ett viktigt syfte förutom att roa. (Enoksen 2004 s51-59)

Enoksen har ur de historiska källorna, bland annat *Snorres Edda* och *Egil Skallagrimmsons saga*, kommit fram till följande slutsats över vikingarnas fysiska fostran och idrottsutövning:

“*Barn och ungdomar utövade idrottslekar för att härda sina kroppar och förbereda sig för vuxenlivets vedermödor.

*Vuxna män utövade idrottslekar som förlustelse och för att upprätthålla sina kroppsliga färdigheter.

*Stränga lagar som de vikingatida nordborna förväntades följa reglerade kamplekarna.

*Innan man började i en kamplek, till exempel glimabrottning, gav de båda kombattanterna varandra “grid”, vilket betyder att de intygade att de inte tänkte dräpa sin motståndare och dessutom gav honom fri lejd tills han kom hem.

7

*En “niding” var en person som utförde ett “nid”, det vill säga en som bröt mot det heliga gridlagarna i kampidrottssammanhang

*Skador kunde förekomma under det forna idrottsutövandet, men det var aldrig ett mål.

*Kämpalekarnas huvudsyfte var att på ett förhållandevis ofarligt vis träna upp de färdigheter som var användbara i verklig kamp.

*Kampidrotter var en vanligt förekommande förlustelse för krigarna vid konunga- eller hövdingegårdar.

*I avsikt att göra kampen så rättvis som möjligt hade kombattanterna samma tag (det vill säga ett inner- och ett yttertak) då de kämpade i brottning eller dragkampslekar.

*En hövding eller konung förväntades vara överlägsen sina undersåtar i kampidrotter, och räddes inte att pröva sina färdigheter mot andra kämpar.

*Förutom att pröva de fysiska krafterna, användes glimabrottning även för att utröna hur en person uppförde sig i en trängd situation.

*Det fanns alltid ett praktiskt skäl till att de forntida idrotterna utövades i dåtidens samhälle. Kampeklarnas främsta syfte var att träna upp folkets fysiska färdigheter och dessutom göra dem till goda stridsmän.” (Enoksen 2004 s110-111)

2.1 Vem idrottade?

Idrotten spelade en betydande roll i det vikingatida samhället. Wahlqvist menar att det under historiens gång är vikingatiden och vår egen tid som är de två mest markerat idrottsinriktade perioderna (Wahlqvist 1978 s212-214). Enligt Wahlqvist så trängde idrotten igenom klassgränserna och en träl kunde tävla mot en hövding, det är här Norden skiljer sig från övriga feodala Europa. Om detta var på grund av att idrotten var viktigare i det nordiska samhället eller om det nordiska samhället hade en mer demokratisk syn för tiden vet han inte men menar att det troligaste är att båda faktorerna spelat in. Wahlqvist anser också att det liksom idag fanns en social skiktning inom idrotterna och att man ser mer noteringar om ofrias deltagande i exempelvis brottning och dragkamp än fäktning och bågskytte. (Wahlqvist 1978 s212)

Kvinnan har enligt Wahlqvist varit välkommen i idrottssammanhang och setts som fri och självständig (Wahlqvist 1978).

Idrotten hade en hög status i samhället då det var någonting som gudarna själva sysselsatte sig

8

med och behärskade till fullo. Snorre Sturlasson skriver i inledningen av *Heimskringla* följande:

“ *Det är sagt med sanning att de (asagudarna) övade och utlärde åtskilliga idrotter, vilka många en lång tid sedan har brukat. Oden var förnämst av alla och av honom lärde de andra sig sina idrotter - ty han var den förste som kunde dem alla.*” Heimskringla (Enoksen 2004 s52)

Även om idrotten var viktig och seriös för vikingen så utförde man ofta lekarna under

uppsluppen stämning och glatt humör, detta kan man läsa i bland annat *Viga-Glums saga*:

“Då han närmade sig gården såg han en stor mängd män och kvinnor samlade utanför som förlustade sig med allehanda lekar och andra muntra aktiviteter.” Viga-Glums saga (Enoksen 2004 s53)

Även Snorre visar på att idrotterna utfördes under glada former:

“Där såg han många rum och många golv och mycket folk. Somliga drack, men somliga lekte.” Snorres Edda (Enoksen 2004 s52)

Då idrotten hade en så viktig roll i samhället och för den enskilde personen var det också viktigt för hövdingar och konungar att utmärka sig i dessa för att vinna folkets förtroende och respekt. Ett litet utdrag ur en berättelse om två kungabröder vid namn Sigurd och Eysten som hela tiden jämför sig med varandra och försöker överglänsa den andre visar på detta, berättelsen är nedskriven av Snorre Sturlasson:

“Inte är jag lika bågstark som du, sade konung Eysten, men mindre skillnad är det mellan vår färdighet att skjuta säkert. Mycket bättre än du kan jag löpa på skidor, vilket man fordorm kallade en god idrott.

Konung Sigurd yttrade: Det syns mig ganska viktigt och passande för en hövding att han, som skall vara andras överman, är resligare, starkare och mer vapenför än andra samt lätt att

9

urskilja då många är samlade.” Eysten och Sigurd Jorsalafarares resa, Heimskringla (Enoksen 2004 s57)

Även kvinnor sysselsatte sig med idrott, på lika villkor som männen.

“Torkels söner och Bårds döttrar hade lekar samman om vintern nere på åarna som ligger där och som också kallas Barnaåarna. De lekte ivrigt i lång tid och tävlade av alla krafter. Torkels söner ville vara de bestämmande, för de var starkare, men Bårds döttrar ville ingalunda ge efter i de ting där de förmådde något.” (Wahlström 1978 s150)

En passande avslutning på detta kapitel är ett litet utdrag ur den arabiske resenären Ibn Fadlan

som under 900 talet reste runt jorden och kom i kontakt med många olika folkslag. Under denna resa kom han i kontakt med nordborna och blev väldigt fascinerad utav dessa, delvis för deras fysiska styrka och vältränade yttre (Enoksen 2004 s104).

“Jag såg rus (nordbor), som hade kommit dit i sina affärer och slagit sig ned vid floden Atil. Jag har aldrig sett så fulländade kroppar - de var stora som palmträd, blonda och rödlätta.”
Ibn Fadlan (Enoksen 2004 s104)

3 Idrotterna

Enligt de skriftliga källorna tränade vikingarna både kampsidrotter såsom brottning, fäktning och olika styrkelyft och förflyttningsidrotter såsom exempelvis löpning, klättring och skridskoåkning. Brottningen tros ha varit den idrott som innehade högst status och var viktig för en viking att behärska. (Enoksen 2004 s59) (Wahlqvist 1978 s115-129) Många av idrotterna som nämns i sagorna och skrifterna från vikingatiden är svåra att knyta an till i det arkeologiska materialet då de antingen inte haft några direkta attribut eller då de som har funnits helt enkelt omöjligt kan ha bevarats till våra dagar. Vapenkonsterna är också en svår sak att urskilja i det arkeologiska materialet eftersom man omöjligt kan säga om exempelvis ett svärd använts till strid eller för träning. I de följande avsnitten ska jag redogöra, genom de skriftliga källorna, för de idrotter som jag söker efter i det arkeologiska materialet.

3.1 Förväntade spår i det arkeologiska materialet

Tabellen över förväntade spår kom jag fram till genom att ta upp de idrotter som nämns i *Vikingarnas vilda lekar* (Wahlqvist 1978) och därefter avgjorde jag själv vilka arkeologiska spår dessa kunde ha lämnat efter sig. Dessa möjliga spår fick sedan stå som sökord, när jag letade bland det arkeologiska materialet.

Tabellen använder jag när jag sökte i det arkeologiska materialet.

Idrott	Förväntade spår
Bergsbestigning	Inga
Boxning	Inga
Brottning	Inga
Brädspel	Spelpjäser, spelbrickor, spelbräden, schackpjäser, tärningar
Bågskytte	Pilbågar, pilar, pilspetsar, koger

Dragkamp	Inga
Fäktning	Svärd, sköldar, svärdskida/svärdsblida, hjälmar, rustningar
Höjd hopp	Inga
Knattleikr	Bollar, slagträ
Längdhopp	Inga
Löpning	Inga
Ridning	Stigbygel, sadel, hästsko, betslar/betsel, sporrar
Simning	Inga
Skidåkning	Stavar, skidor
Skridskoåkning	Islägggar, skridskor, ispikar
Spjutkastning	Spjut, spjutspetsar
Stavhopp	Inga
Tyngdlyftning	Inga

Tabell 2. Tabellen visar de idrotter som undersöks och vilka spår som kan förväntas finnas i det arkeologiska materialet.

3.2 Brädspel

Vikingarna roade sig gärna med diverse bräd- och tärningsspel (se figur 1 och 2) . Bland de spel som spelades på bräde nämns schack, dam, rävspel och Hnefatafel (se avsnitt 3.1.1) Både kvinnor och män roade sig med att spela spel och det sägs att vikingarna var mycket roade utav brädspel. (Wahlqvist 1978 s166) Även schack som är ett fredligt spel kunde ge upphov till våldsamma konflikter och en känd historia från vikingatiden är när Knut den store och Ulf Jarl spelade mot varandra. Knut fuskade vilket gjorde att Ulf i sin ilska fällde en och annan nedsättande kommentar om Knuts spelförmåga och att den var lika illa på slagfältet. Detta

11

ledde till att Ulf dagen därpå mördades. Vem har sagt att schack är fredligt och avkopplande egentligen? (Bröndsted 1960 s195)(Wahlqvist 1978 s166-168).

Fig.1 och Fig.2 Spelbjäser i ben. Skala ej angiven. Källa: <http://frojel.hgo.se>

3.2.1 Hnefatafel

Hnefatafel är möjligtvis det äldsta kända spel från Norden som med säkerhet kunnat identifieras (se figur 3). Arkeologerna tror att spelet tillkom för ca 1400 år sedan, det vill säga under den yngre järnåldern (www.historie.syd-fyn.dk).

Hnefatafel är isländska, där *hnefi* är detsamma som kung och *tafel* betyder bräde.

Reglerna för spelet var länge en stor gåta men tack vare Carl von Linné så kunde man lösa gåtan. Under sin resa till Lappland tecknade Linné ner om spelet *Tablut* som spelades av samerna, han skrev ner reglerna och tack vare dessa anteckningar, uppgifter från de isländska sagorna och arkeologiska fynd så kunde den engelske schackhistorikern Harlod J.R Murray se att de båda spelen *Tablut* och *Hnefatafel* var samma spel. (www.eketorp.se)

Hnefatafel bygger på en kamp mellan två arméer, kanske mellan gott och ont.

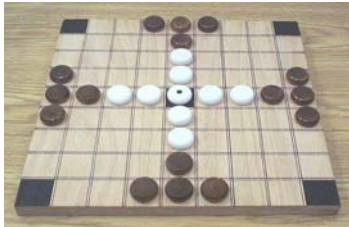

Fig.3 Rekonstruktion av *Hnefatafels* spelplan. Skala ej angiven.
Källa: <http://www.oakgames.com>

3.3 Bågskytte

Att skjuta med pilbåge räknades som en stor folkidrott under vikingatiden, och det finns otaliga berättelser om duktiga skyttar och deras prestationer:

“Det är sagt att Einar varit den starkaste man och största bågskytt som någonsin funnits i Norge och han sköt hårdare än alla andra män och var den främste i alla idrotter och kraftdåd. Han sköt med uddlös tvärpil tvärs igenom en rå och ogarvad oxhud, som hängde över en bom.” Saxo (Wahlqvist 1978 s92)

Föregående citat är ett tydligt belägg för att bågen inte enbart användts till strid.

Fig.4 Bågskytt porträtterad
på Bayeuxtapeten. Källa: <http://www.historiska.se>

“Konung Sigurd sade: En mera hövdingalik och nyttigt idrott synes det mig att vara skicklig på båge, och jag tror inte du kan spänna min båge om du också tar spjörn med fötterna. Eysteин svarade: Jag är inte lika stark i bågspänning som du, men träffar prick gör vi lika bra.” Eysteин och Sigurd Jorsalafares saga (Wahlqvist 1978 s83)

3.3.1 Pilspetsar

Det fanns en mängd olika sorters pilspetsar under vikingatiden (se fig. 5), var och en anpassad till sitt speciella syfte. Spetsar som var avsedda för jakt på pälsdjur var ofta kulformade längst fram istället för spetsiga, detta för att skona skinnet. Rustningsgenomträngande pilar hade normalt sett tre till fyra egggar och var mycket smala och spetsiga. Fågelpilar i sin tur hade i sin

13

tur en platt v-formad spets med eggen inåt, formen hindrade pilen att studsas bort när den träffade sitt byte.

När man jagade storvilt använde man sig av rombiska och lansettformade spetsar (Orrling 1995 s39-40) (Sökord: Vikingatida bågskytte).

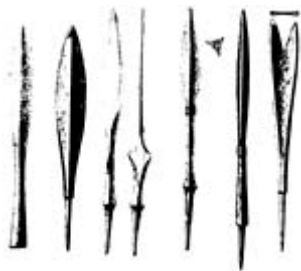

Fig.5 Olika typer av pilspetsar. Skala ej angiven.
Källa: <http://www.historiska.se>

3.4 Fäktning

Fäktning bedrevs inte i tävlingsform men då den tränades mycket lekfullt och flitigt, och var viktig för vikingen så får den ändå räknas som en idrott. Målet med träningen var att kunna hantera ett farligt vapen som var till för att skada andra människor med, därav tävlade man inte mot varandra. Något som dock kunde liknas vid en form av träningskamp var den så kallade holmgången (Wahlqvist 1978 s130). Svärden fanns i en mängd olika utföranden (se fig.6). I *Färingasagan* berättas det om hur viktigt det var att hantera svärdskonsten och dess knep. Detta avsnitt handlar om hur *Sigmund Brestisson* avgjorde en strid genom att skifta svärdet och skölden mellan sina händer:

“Nu visade Sigmund upp en av sina idrotter. Han kastade sitt svärd högt upp i luften, grep det med vänster hand och skölden med höger och så högg han till Randver med svärdet så hans högra fot gick av.” Färingasagan (Wahlqvist 1978 s189)

Om hur man skulle träna och vikten av träningen kan vi läsa i *Kungaspegeln*:

“Då skall du älska denna leken: Gå till härbärget ditt och bevärna dig med tunga vapen, leta så reda på en kamrat som vill leka med dig; en som du vet är gott upplärd till att slåss under sköld eller buckelsköld, antingen han är utlänning eller inlänning. Ta alltid tunga vapen till denna leken: brynja eller läderpansar, och ha i handen antingen en tung sköld eller

14

buckelsköld och ett tungt svärd. I den leken skall du lära dig hugg och mothugg och att försvara dig med skölden din till dess du kan akta väl på dessa ting.

Därsom du tycker att det är viktigt att bli väl upplärd i denna idrott, så gör denna leken två gånger om dagen, om du kan komma till; men låt i varje fall ingen dag gå helt utan att du gör denna leken en gång, så när som det är helgdag. Blir du trött av denna leken och får lust till att dricka, så drick smått och ofta så du blir otörstig, men akta dig så du inte dricker för mycket.

Fordom var det sed att alla de män som ville vara fullkomna i dessa idrotter och väl upplärda i vapenbrak, de vande sig till att bruka båda händerna lika lätt till att ta fatt med i allt vapenskiptet; det må du också träna.” Kungaspegeln (Wahlqvist 1978 s141)

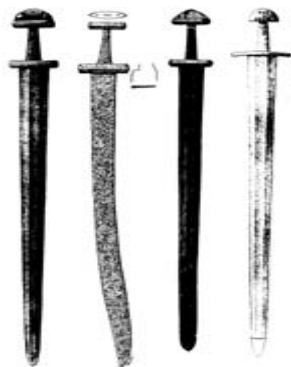

Fig.6 Bilden visar olika typer av svärd som förekom under vikingatiden. Skala ej angiven.

Källa: <http://www.historiska.se>

3.5 Knattleikr

Knattleikr betyder detsamma som bollspel. Det har sagts om *Knattleikr* att det påminner om brännboll, men enligt Wahlqvist var den enda likheten med brännboll att man använde sig utav ett slagträ och boll (Wahlqvist 1978 s54). I mina ögon liknar det mest en blandning mellan rugby och brännboll.

Kolgrim sände bud till männen på Botn att de skulle hålla bollspel samman på Sand. Det ville de gärna. Denna lek blev mycket hård, och innan kvällningen kommit låg sex av strandingarna döda, men ingen på botningarnas sida. Hord Grimkelssons saga (Wahlstedt 1978 s53)

15

Knattleikr var ett mycket hårt spel där det förekom ständiga inslag av hård kroppskontakt och ibland gick det till och med så illa att någon dog. Regler kring spelet har aldrig i sin helhet nedtecknats och man antar att det var så vanligt och utbrett bland Nordens befolkning att några regelskrifter inte behövdes. *Knattleikr* antas ha spelats från morgon till kväll, med andra ord krävde spelet mycket utav sina utövare. (Wahlqvist1978 s53-61)

Knattleikr antas ha spelats antingen på is eller en slät gräsplan.

“Torstein slog Bork så hårt i isen att han lät honom glida som ett bylte på den glatta isen”
(Wahlqvist1978 s60)

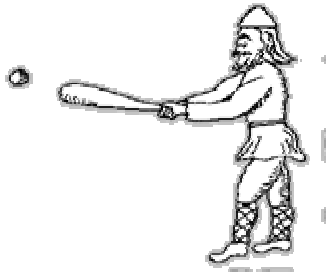

Fig.7 Knattleikrspelare i aktion.

Rekonstruktion.

Källa: <http://www.viking.no>

Det berättas i *Eyrbyggjasagan* om Leksålavallarna på västra Island, där man uppförde

spelbodar (leksålar) för deltagarna av *knattleikr*. Spelet varade i fjorton dagar och pågick hela dagarna. När det kom till våld under spelets gång så har man troligen använt sig av sina tillhyggen, slagträ och boll, för att skada varandra. Avstängning av spelare förekom och om Tord Blig berättas:

“Där var då gott om urval av män i bygderna och rikt bebyggt, och de flesta unga karlar var med vid tävlingarna utom Tord Blig. Han fick inte vara med för sin hetsighets skull, annars var han visst inte så stark att han för den skull måste hålla sig borta. Han satt på en stol och såg på när de andra tävlade.” Eyrbyggjasagan (Wahlqvist1978 s56)

Grettis saga, kapitel 15, berättar om när *Auoun* kastade bollen så att *Grettis* inte kunde fånga

16

den. Efter detta ska *Grettis* ha gått bärsärk för att han trodde att *Auoun* kastat så för att göra narr av honom. *Grettis* hämtade bollen ute på isen och när han kom tillbaka kastade han bollen rakt i huvudet på *Auoun* så att det började blöda. Efter denna incident slog *Auoun* sitt slagträ mot *Grettis* som duckade. Härefter kom de i närkamp och *Grettis* halkade på isen, *Auoun* såg sin chans och sparkade honom i skrevet, därefter ingrep de andra spelarna och stoppade bråket. (www.fynhistorie.dk) Av många likartade historier som denna förstås det att spelet måste varit hårt och att vikingen i allmänhet säkerligen har varit antingen väldigt hetlevrad eller överkänslig för att bli vanärad på minsta vis.

De regler och former kring spelet man kunnat konstatera är följande:

*Att man delade upp i lag

- *Att man hade en hård boll som slogs iväg med ett slagträ
- *Att den som ej hade slagträ tog emot bollen med händerna
- *När man kämpade om bollen tilläts hårda tag
- *Spelet krävde så pass mycket tid att det varade från morgon till kväll
- *Föräldrar sägs ha beklagat sig när barnen kommit hem blodiga och blåslagna från dagens spel
- *Det var ett åskådarspel, med turneringar runt om i Norden
- *Psykning av motståndaren var ett vanligt inslag
- *Varje lag hade en lagkapten
- *Man hade utvisningar och utvisningsbås
- *Man antas ha haft tjärade och sandade sulor för att uppnå bättre friktion
(www.broomball.com.au)(Wahlstedt 1978 s53-61)

3.6 Skidåkning

Vad gäller skidor som idrott så anser vi idag att både utförsåkning, backhoppning, uppförsåkning och längdåkning räknas som sådana. Men det är troligen endast längdskidåkning som man bedrivit som tävling. Det saknas direkta tävlingsskildringar men att dyrbara priser i form av exempelvis silverföremål delades ut vet vi. (Wahlqvist 1978 s30-37) Att skidåkning var en populär och viktig idrott förstår vi av argumentationen mellan *Eystein* och *Sigurd*:

17

“På skidor är jag mycket bättre än du, något som åtminstone förr alltid kallats en god idrott”
Eystein och Sigurd Jorsalafares saga (Wahlqvist 1978 s30)

Man tog sig fram på två skidor, som enligt olika uppgifter kunde vara allt från kroppslånga till tre meter långa. På trampet på skidan fäste man skinn från djur med korthårig päls, detta för att fästet skulle bli bättre. Stavarna var bara en. Skidorna var normalt sett tillverkade av furu. (Orrling 1995 s242)

“Det gavs dem dagvård och sedan satte Tore fram skidor åt dem båda. Arnljot gjorde sig redo att följa dem och spände på sig skidorna, som var både breda och långa. Men så snart Arnljot stött sin skidstav i snön, var han redan långt ifrån dem. Istället bad han dem stiga upp och ställa sig bak på hans egna skidor. De gjorde så. Torodd ställde sig närmast honom och

höll sig fast i Arnljots bälte, medan följesmannen höll sig fast i Torodd. Sedan skidade Arnljot fram med samma fart som om han ingen last haft att dra.” Torodd Snorrasons saga, Heimskringla (Wahlqvist 1978 s37)

3.7 Skridskoåkning

Det är en allmän uppfattning att skridskoåkning skulle ha varit ett populärt sätt att roa sig under vikingatiden, detta skulle man kunna se i det arkeologiska materialet då isläggjar återfinns så tätt i sin spridning (sökord: isläggjar). Detta är dock ett antagande gjort på ganska torftig grund, att vi finner många isläggjar kan också bero på att de har varit viktiga för överlevnaden.

Enligt Olaus Magnus var det vanligt att det anordnades skridskotävlingar med så fina priser som exempelvis svärd, hästar och andra värdefulla ting. Det finns även en del andra källor från vikingatiden som berättar om intresset och nyttan av skridskoåkning. Troligen har det främst varit hastighetsåkning som det har tävlat i. Förutom att tävla och leka med skridskorna så var det ju ett utmärkt fortskaffningsmedel, snabbt och lätt att ta sig fram med. Olaus

Magnus nämner att det skulle ha funnits skridskor i både ben och järn. (Wahlqvist s161-164 1978)

Asaguden Ull är den ase som förknippas med skridskoåkningen i den nordiska mytologin och

18

han sägs ha åkt skridskor, tillverkade i ben, till Sverige, var nämns det dock ej (Wahlqvist s161-164 1978).

“Jag kunde också löpa skridskor så jag vet ingen som kunde kappas med mig, medan du for som en ko.” Eystin och Sigurd Jorsalafares saga (Wahlqvist 1978 s161).

3.7.1 Isläggjar

Isläggjar tillverkades av mellanfotsbenet från nöt eller häst (se figur 8). Undersidan polerades och gjordes plan för att uppnå bästa glid och snabbhet. På de finare exemplaren har framändan huggits till en snett uppåtriktad spets, detta för att det ska gå lättare att ta sig över små hinder. Översidan skulle främst vara plan så att det fanns en bred yta att stå på. Vissa isläggjar har genomgående hål för att kunna snöra fast dem vid tå och häl. Moderna tester har

genomförts som visar att snörningen egentligen inte behövts eftersom fötterna inte lyfts när islägggen används utan man tar sig fram med hjälp av en ispik (www.historiska.se).

Fig.8 . Islägggar från Birka, Adelsö socken. Skala ej angiven. Källa: <http://www.historiska.se>

3.8 Spjutkastning

Det förekom två tävlingsformer i spjutkastning, längdkast och målkastning, denna var den vanligaste. Målkastningen gick till precis som bågskyttarnas skytte, man kastade mot en måltavla (Wahlqvist 1978 s95-98).

I Kungaspegeln står det om hur träning och tävling kunde gå till:

“Därsom du får lust till idrott och lekar, finns det somliga lekar man gott kan öva, om det

19

synes roligt. Således kan du göra dig ett skaft, som är något tyngre än ett spjutskaft och sätta upp en ten till skothål mellan dig och en backe. Därmed kan du lära dig hur långt eller träffsäkert du kan kasta med spjut, så blir det gagn i kastet ditt.” Kungaspegeln (Wahlqvist 1978 s96)

3.9 Ridning

Tävlingar med hästar är en urgammal idrott, som vi känner till från lång före antiken. I *Landnama* kan man läsa om de banor där man tävlade:

“En unghäst försvann för männen i Brimnässkogarna, men Tore Duvnäbb köpte den på vinst

och förlust och hittade den sedan. Det var den snabbaste av alla hästar och kallades Fluga. Örn hette en man , som lade sig i försåt för Tore i Hvinverjadal, när han skulle fara söderut över Kölen, och slog då vad med Tore vems häst som vore den snabbaste , ty han hade själv en ypperlig fåle. De lade vardera upp ett hundrade silver. Sedan red de bägge söderut över Kölen, tills de kom till den kapplöpningssträcka som nu heter Duvnässkeid. Men skillnaden i snabbhet var så stor, att när Örn nått halva banan, då hade Tore varit vid dess ände, vänt om igen och mötte honom nu. Örn tog så illa vid sig av sin förlust att han inte ville leva, utan gav sig upp under det fjäll som nu heter Arnarfjell och tog livet av sig där. Men Fluga blev stående där hon var, ty hon var mycket trött” Landnama (Wahlqvist 1978 s164)

3.10 Status - vem var utövaren bakom idrotterna

Jag låter de skriftliga källorna berätta om vikten av att vara en skicklig och mångsidig idrottare samt vilken status idrotterna kan ha haft och vem som utövat dem.

“Konung Eysten fortsatte: Det har ofta varit dryckessed att man väljer en man att jämföra sig med. Så vill jag ock göra här och nu.

Konung Sigurd teg.

Jag ser, sade konung Eysten, att jag måste börja detta skämt. Och jag vill ta dig, min broder, att jämföra mig med eftersom vi uppbär samma värdighet, och lika stora ägor äger vi båda.

Jag finner ingen skillnad emellan vår börd och vår uppfostran.

Då svarade konung Sigurd: Minns du inte att jag bröt dig bak över så ofta jag ville, trots att du var en vinter äldre?

20

Jag minns lika väl, invände konung Eysten, att du inte bemästrade de lekar som fodrade vighet.

Kommer du ihåg, fortsatte konung Sigurd, hur det gick med oss då vi simmade? Jag kunde föra dig i kvav, när jag ville.

Eysten sade: Inte simmade jag kortare sträcka, och inte var jag sämre att dyka. Jag kunde också löpa på isläggar, och ingen kunde mäta sig med mig i denna konst - men du var ej bättre en ett nöt.

Konung Sigurd svarade: Det tycks mig att en mer passande och nyttigare idrott för hövdingar är att kunna skjuta väl med båge. Inte tror jag att du kan spänna min båge, även om du spjärnar emot med foten.

Inte är jag lika bågstark som du, sade konung Eysten, men mindre skillnad är det mellan vår

färdighet att skjuta säkert. Mycket bättre än du kan jag löpa på skidor, vilket man fordom kallade en god idrott.

Konung Sigurd yttrade: Det syns mig ganska viktigt och passande för en hövding att han, som skall vara andras överman, är resligare, starkare, och mer vapenför än andra samt lätt att urskilja då många är samlade.” Eysten och Sigurd Jorsalafarares saga, Heimskringla (Enoksen 2004 s56-57).

Ingelman-Sundberg berättar om att Jarlarnas och stormännens söner fick lära sig att jaga och rida när hösten och vintern kom. De utmanade dessutom varandra på tävlingar i andra idrotter, allt ifrån brottning till bollspel (Ingelman-Sundberg 2005 s158).

Vikingarnas samhälle var mycket jämlikt mellan könen och kvinnor kunde mycket väl delta i tävlingar både mot kvinnor och män.

“ja, de vinnlade sig så ivrigt efter övning, att man knappt kunde tro att de var riktiga kvinnor” Saxo (Wahlqvist 1978 s145).

“Torkels söner och Bårds döttrar hade lekar samman om vintern nere på åarna som ligger där och som också kallas Barnaåarna. De lekte ivrigt i lång tid och tävlade av alla krafter. Torkels söner ville vara de bestämmande, för de var starkare, men Bårds döttrar ville ingalunda ge efter i de ting där de förmådde något” (Wahlqvist 1978 s 150)

21

Det förekommer till och med berättelser om en ö där det endast levde kvinnor.

Dessa kvinnor skulle ha levt på ön Kvänland. En gång om året fick kvinnorna besök av män, för att hålla uppe beståndet. Om avkomman blev en flicka uppfostrades barnet hos kvinnorna, blev det en pojke fick han antingen bli träl eller så skickades han iväg till männen. De kvinnor som bebodde Kvänland sägs ha varit mycket starka och dugliga och behärskade både stridskonst och överlevnad. Dessa kvinnor ska ha varit mycket skickliga även inom många idrotter. Inte bara Kvänlands kvinnor ska ha varit jämlika männen utan även kvinnan i allmänhet anses ha levt i ett ganska jämlikt samhälle, där hon exempelvis levde med en man så länge det behagade henne, hon hade helt enkelt rätten till att separera om mannen inte skötte sina äktenskapliga plikter. Kvinnor omnämns även som skickliga simmare, brottare och löpare (Ingelman-Sundberg 2005 s210-211)(Wahlqvist 1978 s145-151).

När jag letar i det arkeologiska materialet efter kopplingar mellan idrott och kön och idrott och status är det främst gravar som är av avgörande betydelse för mina slutsatser. I vissa fall av lösfynd och boplatsfynd där ett föremål förefaller vara av finare och bättre material och arbete så kommer även detta att tolkas som tillhörande en högre klass. Det som avgör ett föremåls möjliga tillhörighet i mina slutsatser är således placering, material och arbetsinsats.

4 Undersökningar och analyser

I detta kapitel kommer jag att undersöka och analysera det arkeologiska material som jag har att tillgå. Undersökningen går till så att det tillgängliga materialet ställs upp i tabeller och de som där visas går jag sedan igenom i analysen, där somliga frågor väcks och en del av dessa besvaras. Analysernas syfte är att gå igenom och diskutera det material som jag funnit i katalogerna “Järnåldersundersökningar i Skåne” (Tegnér 2005) och “Järnåldersundersökningar i Sydsverige” (Jacobsson 2000).

4.1 Undersökning brädspel

Tabell 2 visar möjliga belägg för brädspel i det vikingatida materialet från Skåne.

Föremål	Material	Inventarie	Ort/socken	Lämningsstyp
Tärning	?	MHM 06158	Malmö/Fosie	Boplats
Tärning	Ben	LUHM 29376	Ystad /Bjärestad	Boplats
Spelbricka	Ben	MHM 06369	Malmö/Lockarp	Boplats
		22		
Spelbricka	Ben	LUHM 80517	Lomma/Flädie	Boplats
Spelbricka	Ben	Kat nr. 91	Kävlinge/Västra Karaby	Boplats
Spelbricka	Ben	Kat nr. 167	Trelleborg/Trelleborg	Boplats
Spelbrickor	?	MHM 03496	Malmö/Fosie	Boplats
Spelbrickor	Ben	LUHM 30597	Staffanstorps/Nevisshög	Gravfält
Spelbrickor	?	Kat nr. 73	Kävlinge/Hög	Boplats
Spelpjäser	Ben	Kat nr. 82	Kävlinge/Löddeköpinge	Boplats
Schackpjäs	Ben	MHM 04548	Malmö/Oxie	Boplats
Schackpjäs	Ben	MHM 04550	Malmö/Oxie	Boplats

Tabell 2: Föremål som hör ihop med spelande samt var i katalogerna man finner dem.

4.1.2 Analys

Undersökningen gjordes, fortfarande begränsad till det skånska vikingatida materialet, på ord som spelpjäsa, schackpjäs, spelbräde, spelbricka, schackbräde och tärningar. Jag fick positivt

sökresultat på de flesta sökorden och fann spelbrickor, schackpjäser, spelpjäser och tärningar. Tyvärr uteblev schackbräden och spelbräden. Anledningen borde vara att de varit tillverkade i trä och skinn. De flesta olika pjäserna är tillverkade i ben och de med frågetecken efter sig i materialspalten kan vara tillverkade av ben de också, men även glas, bärnsten och metall är ett alternativ.

4.2 Undersökning bågskytte

Tabell 3 visar möjliga belägg för bågskytte i det vikingatida materialet från Skåne.

Föremål	Material	Fornlämningsnr.	Ort/Socken	Lämningsstyp
Pilspetsar	Järn	LUHM 31125	Staffanstorp/Uppåkra	Boplats
Pilspetsar	Järn	LUHM 29369	Staffanstorp/Nevishög	Boplats
Pilspetsar	Järn	LUHM 80284	Kävlinge/Löddeköpinge	Boplats
Pilspets	Flinta	LUHM 29210	Landskrona/Asmundtorp	Gravfält
Pilspets	Järn	LUHM 31125	Staffanstorp/Uppåkra	Boplats
Pilspets	?	Kat nr. 91	Kävlinge/Västra Karaby	Boplats
Pilspets	?	LUHM 87445	Kristianstad/Åhus	
	Boplats			
Pilspets	Flinta	LUHM 81804	Tomelilla/Smedstorp	Boplats
Pilspets	?	Kat nr. 108	Lomma/Fjelie	Boplats
Pilspets	?	Kat nr. 159	Svedala/Svedala	Boplats
Fågelpil	Ben/Flinta	LUHM 27098	Burlöv/Burlöv	Lösfynd

Tabell 3 : Föremål i det arkeologiska materialet tillhörande bågskytte samt inventariern.

4.2.1 Analys

Jag fann inga pilbågar eller koger i materialet och detta beror troligtvis på att de har varit tillverkade i förgängliga material såsom exempelvis trä, näver och läder. I övrigt så fann jag en mängd pilspetsar, exakt hur många går inte att säga då det ej står angivet i katalogerna och en del av föremålen inte finns tillgängliga på Lunds historiska museums magasin. I stort sett enbart boplatsfynd förekommer, sånär som på den så kallade fågelpilen. Detta väcker även frågan om det kan tänkas att jakt räknades som en idrott. Jag har inte funnit något i det skriftliga materialet som berättar om att det skulle varit så och i det arkeologiska materialet kan jag inte finna konkreta spår som visar att det var så. Det är möjligt att man kan ha skjutit pilbåge efter fågel precis som man idag skjuter lerduvor, kanske som levande måltavla träning?

Har man använt sig av dessa pilspetsar till idrott, jakt eller strid? En pansarbrytande pil kan

inte tänkas ha använts till att skjuta prick med och detsamma gäller fågelpilen då dess spets varit långsmal och försedd med hullingar i flinta. De övriga pilspetsar som förekommer i materialet kan ha använts till såväl prickskytte som strid, jakt betvivlar jag eftersom de spetsar man använder i det syftet oftast har någon form av hullingar eller liknande, se exempelvis fågelpilens utformning.

4.3 Undersökning Fäktning

Tabell 4 visar möjliga belägg för fäktning i det vikingatida materialet från Skåne.

Föremål	Material	Inventariernr.	Ort/socken	Lämningsstyp
Beslag till svärdsblida Lösfynd med fågelhuvudmotiv	Brons	LUHM 29058	Kristianstad/Åhus	
Doppsko till svärdsblida	?	LUHM 80264	Kävlinge/Löddeköpinge	Boplats
Svärdknapp	Järn	LUHM 81441	Ystad/Löderup	Boplats
Eneggat svärd	Järn	LUHM 27098	Burlöv/Burlöv	Lösfynd
Svärd med silverknapp	Järn	LUHM	Simrishamn/Simris	Grav
Dubbeleggade svärd 2st	?	LUHM 30781	Kristianstad/Färlöv	Grav
Eneggat svärd	Järn	MHM 12524	Malmö/Bunkeflo	Boplats
Beslag till svärdsblida	Järn	MHM 12524	Malmö/Bunkeflo	Boplats
Förgylld svärdknapp	Brons	LUHM 29834	Kävlinge/Västra Karaby	Boplats
Svärd	?	LUHM 30938	Simrishamn/Simris	Grav
24				
Sköldbucklor 2st	?	LUHM 30781	Kristianstad/Färlöv	Grav
Sköldbuckla	?	LUHM 30938	Simrishamn/Simris	Grav
Sköldbucklor 2st	Järn	LUHM 81820	Tomelilla/Smedstorp	Gravfält
Sköldhandtag 2st	Järn	LUHM 81820	Tomelilla/Smedstorp	Gravfält
Svärd	Järn	Kat nr. 191	Ystad/Stora Köpinge	Grav

Tabell 4: Föremål i det arkeologiska materialet tillhörande fäktning samt inventariernr.

4.3.1 Analys

Jag fick träff på sökorden svärd, sköldar och svärdsblida/svärdsblida. Många av de föremål som jag påträffat hör till gravmaterialet, men återfinns även bland boplatsmaterialet. Att jag inte funnit några hjälmar eller rustningar kan jag tycka är lite konstigt då de borde gå att finna tillsammans med svärd och sköld, kanske använder jag mig utav fel sökord. Både svärd (delar) och sköldar (delar) är starkt representerade i materialet, både i enklare och mer

påkostade varianter. Frågan är om man använt samma svärd till träning som i strid. Jag menar att i de fall där svärden är av en enklare sort har de använts som träningsredskap och i strid. De finare varianterna har möjligen använts i strid men kanske inte ens det, de kan ha använts enbart vid ceremoniella sammanhang och för att visa makt.

Svärd som återfinns i gravar kan vara en symbol för att personen som ligger i graven varit en duktig krigare och därmed också tillika en duktig svärdsman, en annan tänkbar anledning till att låta den döde få sitt svärd med sig är att det visar status och klasstillhörighet.

4.4 Undersökning Knattleikr

Angående knattleikr går det ej att finna några spår i det registrerade materialet från Skåne.

4.4.1 Analys

Angående bollspelet Knattleikr så finns det inget utgrävt material i Skåne, enligt det källmaterial jag använt mig av, som talar för dess existens. Dock finns det vissa belägg från vårt grannland Danmark. I Köpenhamn finns en replik av Gallehushornet att beskåda och på detta magnifika guldhorn återges en scen med bollspelare män (Wahlqvist 1978 s185).

I Århus hittade man ett okänt antal bollar som låg "gömda" i Århus Domkyrka, dessa kom fram under en renovering av domkyrkan. Frånvaron av övrigt arkeologiskt material är inte så konstigt då man använt sig av slagträ tillverkade av trä och bollarna har troligen varit i läder,

25

eftersom det sägs ha varit hårda men samtidigt inte stumma med tanke på att man kunde slå iväg dem en bra sträcka. Med tanke på vilket material attributen till spelet varit tillverkade i så förstår man att tiden har raderat dessa. I fallet Knattleikr härstammar materialet varken från boplatser eller gravar. (Wahlqvist 1978 s185)(www.fynhistorie.dk)

4.5 Undersökning skidåkning

Jag har sökt efter skidor och stavar i det arkeologiska materialet, men ej funnit något som stämmer överens med mina sökord.

4.5.1 Analys

Frånvaron av fynd i det arkeologiska materialet kan främst tänkas bero på att redskapen bör ha varit tillverkade i trä, vilket givetvis förmultnar med tidens gång. Skidor borde ha varit ett utmärkt färdssätt och kombinerat med pilbåge så måste det underlättat jakten på många sätt

(Wahlqvist 1978 s35-36).

4.6 Undersökning skridskoåkning

Tabell 5 visar möjliga belägg för skridskoåkning i det vikingatida materialet från Skåne.

Föremål	Material	Inventariernr.	Ort/Socken	Lämningstyp
Islägg	?	MHM 04548	Malmö/Oxie	Boplats
Islägg	?	MHM 03618	Malmö/Fosie	Boplats
Islägg	Ben	LUHM 80761	Ystad/Ystad	Boplats
Islägg	?	MHM 06116	Malmö/Fosie	Boplats
Islägg	?	MHM 04548	Malmö/Oxie	Boplats
Islägg	?	MHM 02214	Malmö/Västra Skrävlinge	Boplats
Islägg	?	MHM 07312	Malmö/Husie	Boplats
Islägg	?	MHM 07654	Malmö/Husie	Boplats
Islägg	?	MHM 04549	Malmö/Oxie	Boplats
Islägg	Ben	Kat nr. 73	Kävlinge/Hög	Boplats
Islägg	Ben	Kat nr. 167	Trelleborg/Trelleborg	Boplats
Islägg	Ben	Kat nr. 203	Ystad/Stora Köpinge	Boplats
Islägg	Ben	Kat nr. 205	Ystad/Stora Köpinge	Boplats
Islägg	Ben	Kat nr. 206	Ystad/Stora Köpinge	Boplats

Tabell 5: Föremål som hör ihop med skridskoåkning samt inventariernr.

4.6.1 Analys

Sökningen i det arkeologiska materialet, gjordes på föremålen/orden skridsko i järn, islägg och ispik. Det enda som fanns var islägg, tillverkade utav ben. De islägg som det står frågetecken efter vad gäller material bör också ha varit tillverkade i ben men detta nämns inte i utgrävningsrapporterna. Islägg fanns på ett antal platser och i ett ganska stort antal. Alla funna islägg kommer från boplatser, inga gravar finns representerade. Frånvaron av ispikar, käppen som man sägs ha skjutit fart med när man stod på isläggarna, är inte så mycket att undra över då denna troligtvis varit tillverkad i trä, kanske med ett järnspik i botten, och förmodligen så har alla sådana försvunnit och förmultnat bort med tidens gång.

4.7 Undersökning spjutkastning

Tabell 6 visar möjliga belägg för spjutkastning i det vikingatida materialet från Skåne.

Föremål	Material	Inventariennr.	Ort/socken	Lämningstyp
Miniatyr-spjutspets	Brons	LUHM 81441	Ystad/Löderup	Boplats
Spjutspets	Ben	MHM 04723	Malmö/Fosie	Boplats
Spjutspetsar 2st	Metall	LUHM 30781	Kristianstad/Färlöv	Grav
Spjutspetsar 2st	Järn	LUHM 80771	Simrishamn/Östra Nöbbelöv	Grav
Spjutspets	?	Saknas	Ystad/Ystad	Grav
Spjutspets	Järn	LUHM 81804	Tomelilla/Smedstorp	Boplats
Spjutspets	Järn	LUHM 82019	Trelleborg/Östra Torp	Boplats
Spjutspets	?	Kat nr. 158	Svedala/Skabersjö	Boplats
Spjutspets	Järn	Kat nr. 163	Trelleborg/Maglarp	Grav

Tabell 6: Föremål som tillhör spjutkastning samt inventariennr.

4.7.1 *Analys*

Jag sökte med hjälp av två olika sökord, spjut och spjutspets vilket gav ett resultat på en mängd spjutspetsar men inget komplett spjut, skafte har troligen förmulnat då de förmodligen varit tillverkade i trä. Spjutspetsar förekommer både bland boplats- och gravmaterial. Det går inte att avgöra om dessa spjutspetsar använts i idrottsyfte eller på allvar, det vill säga i strid, men det troliga är att de tjänat båda syftena. Spjut kan även ha använts under jakt av större villebråd som exempelvis björn och vildsvin.

4.8 *Undersökning Ridning*

Tabell 7 visar möjliga belägg för ridning i det vikingatida materialet från Skåne.

Föremål	Material	Inventariennr.	Ort/socken	Lämningstyp
Hästska	?	Kat nr. 60	Klippan/Riseberga	Agrara lämningar
Hästska	?	Kat nr. 205	Ystad/Stora Köpinge	Boplats
Hästkosöm	Järn	MHM 09091	Malmö/Fosie	Boplats
Sporrar	Järn	MHM 06031	Malmö/Lockarp	Gravfält
Sporrar 2par	?	LUHM 30781	Kristianstad/Färlöv	Grav
Sporrar	Järn/brons	LUHM 30938	Simrishamn/Simris	Grav
Betselbeslag	Järn	MHM 02214	Malmö/Västra Skrävlinge	Boplats
Betselstäng	?	MHM 08547	Malmö/Lockarp	Boplats
Betsel	Järn	MHM 12524	Malmö/Bunkeflo	Boplats
Stigbygelbeslag	Brons	Privat ägo	Malmö/Västra Klagstorp	Lösfynd
Stigbygel	?	MHM 07312	Malmö/Husie	Boplats

Tabell 7: Föremål som tillhör ridning samt inventariennr.

4.8.1 Analys

Av de sökord jag använde mig av gav sporrar, betsel, hästsko och stigbygel ett positivt resultat. Sökningen efter sadel gav inget resultat vilket delvis kan bero på det material en sadel bör ha varit tillverkad i, troligen skinn eller läder, vilket givetvis förmultnar med tidens gång.

De flesta fynden påträffas i boplatsmaterialet, kanske kommer de från en smedja eller ett stall.

En av de upphittade hästkorna är en agrar lämning, kan hästen ha arbetat på åkern när hästskon släppte? Denna agrara lämning visar på mer än ett användningsområde för hästen, den brukades inte enbart till strid, nöje och fortskaffning utan även som bruksdjur.

Att man finner ryttsredskap i gravar menar jag tyder på att ridning kan ha haft en viss status bland folket, antingen, eller både och, i form av skicklighet eller klasstillhörighet.

Eftersom fynd av sporrar förekommer i tabellen över fynden bör man ha haft ett visst intresse att få upp farten på hästen vilket i sig kan vara ett bevis på tävlingsridning.

5 Undersökning Status - vem var idrotterna till för?

Här kommer jag att lyfta fram de föremål från tidigare tabeller som jag menar kan belysa

28

frågan. Under kolumnen *Kön* är det ej en egen tolkning utan fyndet har bestämts tillhöra en kvinnlig eller manlig grav enligt de arkeologer som gjort utgrävningen. Likadant gäller för kolumnen *Status*, detta är arkeologernas benämning och slutsats.

Fynd	Material	Ort/Socken	Lämningstyp	Status	Kön
Spelbrickor	?	Staffanstorp/Nevishög	Gravfält	?	K
Tärning	?	Ystad/Fosie	Boplats	Huvudkomplex	--
Pilspets	Flinta	Landskrona/Asmundtorp	Gravfält	Ung man	M
Beslag till svärd- slida med fågel- huvudmotiv	Brons	Kristianstad/Åhus	Lösfynd	Motivet talar för ett påkostat föremål	--
Svärd med silver- Knopp	Silver/Järn	Simrishamn/Simris	Grav	Högre stånd	M
Dubbeleggade Svärd samt sköldbucklor,	Järn	Kristianstad/Färlöv	Gravfält	Krigare/Högre stånd	M

sporrar och spjutspetsar					
Svärd, sköld- buckla samt sporrar	?	Simrishamn/Simris	Grav	Krigare/Högre stånd	M
Miniaturspjut- spets	Brons	Ystad/Löderup	Boplats	Högre stånd	?

Tabell 8: tabellen visar de fynd som jag har funnit i det arkeologiska materialet som på något sätt visar på köns eller statusstillhörighet.

5.1 Analys

Många av föremålen och deras placering vittnar om att tingen visar på tillhörighet. Något som är särskilt statusvisande är svärden och dess tillhörande attribut. Svärden är statusvisande på grund av att de i de flesta fall verkar ha varit påkostade och därmed så bör de ha tillhört någon av högre rang (Enoksen 2004 s216-220). Spelbrickan är funnen i en kvinnograv vilket kan påvisa att kvinnor ägnat sig åt brädspel, precis som de skriftliga källorna säger (Wahlqvist 1978 s166). Tärningen är funnen i ett huvudkomplex, en hövdingagård. Detta låter oss förstå att även de högre stånden troligen ägnade sig åt spel av olika slag, hade varit lättare att belägga om materialet varit känt. Det kan ju givetvis vara så att någon av lägre rang tappat sin tärning på platsen.

Svärdsslidan med fågelmotiv är ett lösfynd, men ett sådant föremål måste ha tillhört en

29

medlem av de högre stånden, kanske en storman eller krigare. Även spjut och spjutkastning har enligt tabellen burit en viss status med sig.

6 Slutledning

Uppenbarligen finns det spår bevarade i det arkeologiska materialet som visar att vikingarna ägnat sig åt idrott, den relativt stora mängden av isläggjar, spelting och andra föremål är tillräckliga bevis på att vikingarna sysselsatt sig med det som sagorna talar om, även om de talar om en mängd andra idrotter som är totalt omöjliga att finna i det arkeologiska materialet så menar jag att dessa ting ändå visar att man överhuvudtaget underhållit sig själv med idrott och spel. Genom att se idrottsliga föremål i det arkeologiska materialet så blir sagorna/historierna genast mer nära och verkliga. Tyvärr så är det svårt att belägga många av de andra idrotterna som nämns i de skriftliga källorna, som exempelvis löpning, brottning, och längdhopp. Vad gäller bågskytte, fäktning, ridning och spjutkastning går det aldrig att belägga att materialet kring dessa färdigheter har enbart varit ägnat idrott och inte strid.

Troligen så har man använt sin båge och svärd på både lek och allvar.

Av brädspelens spridning och närvaro kan man se att det bör ha spelats ganska flitigt och jag kan tänka mig att det har fungerat som en skön avslappning efter en hård arbetsdag för många (Ingelman-Sundberg 2004 s160). Precis som idag så ville säkert människa roa sig och med tanke på deras avsaknad av tidningar, tv och datorer så har säkert bland annat brädspel och andra lekar haft en framträdande roll som underhållning och sinnesskärpning. Pjäser i ben har säkert varit var mans egendom.

Bågskytte var ansett som en viktig idrott för en hövding att bemästra, detta framgår inte av tabell 8 men de skriftliga källorna framhäver bågskyttet som en hövdingalik idrott (Wahlqvist 1978 s83-94) (se sid. 13 *Eystein och Sigurd Jorsalafares saga*), vilket visar att denna idrott var statusfylld. Pilbågen har varit ett viktigt redskap som använts till både tävling, jakt och strid. Eftersom det inte är lätt att bemästra en pilbåge så kräver det givetvis mycket övning

innan man kan använda den tillräckligt bra (www.hem.passagen.se)(Wahlqvist 1978 s94).

Övar man mycket så vill man också mäta sig med andra för att se vem som är skickligast, det

30

ligger i den mänskliga naturen att tävla och jämföra sig med andra (www.hem.passagen.se).

Att vara duktig med bågen kunde ingjuta en viss respekt och avundsjuka bland andra. Folket bör ha tyckt det var en rolig sport eftersom den hade en nära anknytning till jakten, som i sin tur borde varit en spännande och givande sysselsättning. Om man har sett jakt som idrott framgår inte av vare sig det arkeologiska materialet eller de skriftliga källorna.

Svärdskonsten var något man övade sig i dagligen, både för orken och teknikens skull (Wahlqvist 1978 s94 s130-144). En framstående fäktare bar respekt med sig bland folk. Ett vackert och väl utsmyckat svärd kunde bäras för att visa vem man var, precis som Enoksen talar om i *Vikingarnas stridskonst* gjöts delar av krigsbytet ner för att smycka sina vapen med och visa att man var en framstående hövding eller krigare (Enoksen 2004 s216-220). Som idrott var fäktning något som gemene man utövade, även bönder ägnade sig åt detta (Wahlqvist 1978 s130-144), och visst var det viktigt att kunna bruka vapnen väl då man många gånger avgjorde tvister och oförrätter med hjälp av dessa (Wahlqvist 1978 s130-144).

Den stora mängden isläggare och med den faktiska spridning de har så bör det ha varit många som ägnade sig åt att åka runt på isen, eftersom det ligger i människans natur att tävla bör tävlingar och skickliga skridskoåkare ha skrivits ned för framtida läsning och beundran. Det kunde säkert också vara ett bra sätt att förflytta sig snabbt med när vattnen frös till is och snön låg tjock på stigarna.

Knattleikr framställs som sagt på Gallehushornet och även om det i stort sett saknas övrigt arkeologiskt material från denna hårda sport så räcker det med gravyrerna på detta unika och magnifika horn för att få mig att tro på att knattleikr varit en sådan stor folksport som det talas om i de gamla historierna. Genom att avbilda sporten på ett sådant föremål har man visat vilken betydelse och aktning den hade bland människorna.

När det kommer till skidåkning så saknas det tyvärr arkeologiskt material, därmed så blir det svårt att dra några slutsatser om ämnet, både vad gäller i idrottssammanhang och status som idrott, de skriftliga källorna talar dock om skidåkning som en "god" idrott (se sid.9 *Eysteinn och Sigurd Jorsalafares saga*).

31

Att tävla i spjutkastning var ett sätt att mäta både styrka, genom längdkast, och träffsäkerhet. Att öva sig med spjutet var säkert en viktig del för vikingen eftersom det användes både till jakt och strid.

Överlag är påståendena i de skriftliga källorna som handlar om vikingarnas idrottande och vikten av att vara mångsidig belagda genom min undersökning av det arkeologiska materialet. Spåren efter många idrotter finns bevarade, precis som många saknas Om föremålen använts till idrott eller strid eller jakt är svårt, nästintill omöjligt att avgöra men troligen kan de ha haft mer än ett användningsområde.

Vad gäller idrotter och deras status så talar de skriftliga källorna om framförallt bågskytte som en hövdingalik idrott, och att denna skulle varit viktig för en hövding eller person av högre rang att bemästra. En annan idrott som hade en hög status enligt de skriftliga källorna är brottningen (Enoksen 2004 s59). Att överhuvudtaget idrotta var viktigt för alla under vikingatiden, fysisk vigör och mångsidighet ansågs viktigt och detta ger idrotten i sig en hög status rent allmänt (Enoksen 2004 s59).

7 Sammanfattning

Idrotten var viktig för den vikingatida människan och var väl integrerad i vardagen, det är bilden man får i sagorna. Människor från alla skikt sysselsatte sig med idrott av olika slag, både kvinnor, män och barn.

Idrotten var en viktig del av barnens fysiska uppfostran. Vissa idrotter ansågs mer statusfyllda än andra, exempelvis bågskytte och brottning. Statusen låg inte i att personer med högre rang utövade dem utan snarare i vilken grad av skicklighet man besatt i den berörda idrotten. Vissa vapen som smyckats kan vara tecken på en högre status eller att man varit en skicklig krigare, (exempel på detta finner man i tabell 8). Vanliga föremål i finare material och mycket utsmyckning kan tänkas ha tillhört personer av högre status.

Ordet idrott hade en mycket mer djupgående betydelse än idag, och kan nästan sägas ha varit detsamma som allmänbildning, både fysisk och andlig sådan. Idrotterna som sysselsatte vikingarna var i många fall desamma som idag, fast under helt andra förhållanden. I många fall kunde de dessutom vara livsviktiga för vikingen, exempelvis fäktningen.

Vikingarna såg vikten av att hålla sig i fysisk trim och gjorde sig på detta sätt till duktiga

krigare och idrottsmän/kvinnor.

Litteraturförteckning

- Bröndsted, J. 1960. *Vikingarna hemma och i härnad*. Solna.
- Enoksen, L. M. 2004. *Vikingarnas stridskonst*. Lund.
- Ingelman-Sundberg, C. 2004. *Boken om vikingarna*. värnamo.
- Jacobsson, B. 2000. *Järnåldersundersökningar i Sydsverige*. Lund.
- Kjellman, Ö. 1998. *Den forna seden*. Göteborg.
- Orrling, C. 1995. *Vikingatidens ABC*. Borås.
- Tegnér, M. 2005. *Järnåldersundersökningar i Skåne*. Lund.
- Wahlqvist, B. 1978. *Vikingarnas vilda lekar*. Lund.

Internetsökningar

Http://www.historiska.se 20051015	Sökord: Isläggar
Http://www.rf.se 20050207	Sökord: Glima
Http://www.broomball.com.au 20051015	Sökord: Knattleikr
http://hem.passagen.se/susbrom/SKYTTE.HTM 20051103	Sökord: Vikingatida bågskytte
http://www.fynhistorie.dk 20051016	Sökord: Knattleikr
http://www.historie.syd-fyn.dk 20051103	Sökord: Hnefatafel
http://www.eketorp.se/hnefatafel.htm 20051103	Sökord: Hnefatafel

(<http://g3.språkdata.gv.se/saob>) 20060112

Sökord: Saob

